

Özel Sektör İçin Bakır'ın Yeri, Önemi ve Sorunları

Sezai CANKUT (*)

1. BAKIR SANAYİNİN GEÇMİŞİ :

Memleketimizde »bugün varlık gösterebilen diğer sanayi dalları gibi özel sektöre ait Bakır Sanayii de, 1960 yıllarında ve daha sonraki yıllarda kurulup, gelişmiş bulunmaktadır.

Yurdumuzda ham bakırın (blister bakır) üretimi; Cumhuriyet devrinde Etibank'm kuruluşunu takip eden yıllarda, önce Kuvvathanda (1935/36) yıllarında ve daha sonra Engani Maden'de (1938) yılından yapılmaya başlanmıştır. Bu tesislerin ürettiği blister «bakır, elektrik sanayiine gerekli saflıkta olmaması ve memleketimizde elektrik sanayinin o yıllarda kurulmamış olmaması sonucu, çoğunlukla ihraç edilip, az bir kısmı askerî maksatlar ve kap kaçak imalâtında kullanılmıştır.

Bu durum, gerek devletin bu sanayi'e girme eğilimi göstermemesi ve gerekse özel teşebbüsün çekingenliği sonucu 1950 yıllarına kadar devam etmiştir.

Ancak 1950 yıllarından sonra özel teşebbüse yatırım imkânı sağlanması sonucu elektrik sanayinin hemen hemen tüm dallarında özel sektör yatırımları başlamış bulunmaktadır. Nitekim Rabak tesislerinin kuruluşu 1959 yılında faaliyete geçmesi sonucu memleketimizde ilk defa standartlara uygun kalitede elektrolitik

bakır üretilip piyasaya arz edilmiştir. Böylece elektrik sanayii için gerekli elektrolitik bakırın memleket içinde üretilmesiyle bu sanayinin süratle kurulup gelişmesi, için gerekli uygun ortam yaratılmış bulunmaktadır.

Keza devletin sağlamış olduğu teşvikler de büyük ölçüde bu sanayi kolunun bugünkü düzeye ulaşmasına çok yardımcı olmuştur.

öte yandan M.K.E.K. nın Kırıkcaledeki elektrolitik bakır tesisleri, Rabak tesisleri ile aynı zamanda kurulup çalıştırılmıştır. Bu tesisin ilk faaliyet yıllarında, M-K. E.K. nun piyasaya mal vermek için yapmış olduğu teşebbüsler, çeşitli nedenlerle ihtiyaca cevap verememiş ve neticede pür yasadan tamamen çekilmiştir. Bu tesis Kamu iktisadi Teşebbüslerinin genel problemlerinden ötürü, kuruluş kapasitesinin çok altında ve ancak askeri ihtiyaçların belirli bir kısmına cevap verebilecek şekilde çalışmaktadır.

Buna karşılık özel teşebbüse ait Rabak tesisleri kuruluşundan bu yana geçen 20 yılların yakın bir süre içinde üretim kapasitesini, kuruluş kapasitesinin 8-10 katına çıkarmış bulunmaktadır.

Memleketimizin artan elektrolitik bakır ihtiyacı, 1970 lerden sonra yeni Özel kuruluşların faaliyete geçmelerine de olanak sağlamış bulunmaktadır.

(*) Rabat. İSTANBUL

Rabak Şirketinin kumcuları, 1955 yılında Eti'bank Genel Müdürlüğüne müracaat ederek, tesisi müştereken kurmayı teklif etmişler. Ancak yukarıda belirtildiği üzere Etibank ne kendisi böyle bir tesisi kurmak ne de bu şirkete ortak olmak istemiştir.

Şayet özel teşebbüs, bu sanayi dalında yatırım yapmamış olsaydı, memleketimizde halen varlığından kıvanç duyduğumuz elektrik ve elektronik sanayiinin kurulup bugünkü aşamaya gelmesi, çok uzun yıllar bekleyecek belki de hayal olacaktı.

Yıldan yıla süratle gelişen elektrik sanayiine paralel olarak yurt içi bakır talebi de devamlı artış göstermiş ve başlangıçta yerli blister bakır Üretimi ile karşılanan

talepler daha sonraki yıllarda -ithalât ile tamamlanırken son birkaç yıldan beri bîr yandan blister bakır üretimindeki büyük düşüklükler ve Öte yandan yurdumuzun yaşamakta olduğu döviz sıkıntısından ötürü hat safhaya varmış bulunmaktadır.

Etibankın blister bakır üretimi, daha önce yılda 25-30.000 ton dolaylarında iken, daha sonraki yıllarda gittikçe azalarak 1978 yılında 12.585 tona düşmüştür. Buna karşılık *KBİ.* tesisleri 40.800 ton/yıl blister Üretmek üzere kurulduğu halde üretim 10-13.000 ton ölçülerinde kalmıştır. Böylece bir yandan yurt içi talepleri yıldan yıla artarken, öte yandan ibüster bakır üretimi devamlı bir düşüş göstererek arz - talep dengesi böylece alt üst olmuştur.

1966-1978 yılları arasında EtÜbank ve K.B.L ndn yıllık blister bakır üretimleri, şöyle olmuştur (1°)

	1966	1967	1968		1970	1971	1972
Etibank	26.017	25.390	23.620	19.202	18.951	17586	17.031
KS.t	—	—	—		—	—	—
Toplam	26.617	25390	23.620	19.202	18.951	17586	17.631
	1973	1974	1975	1976	1977	1978	
Etibank	13.700	18.775	15.725	naoo	19.050	12.565	
K3.L	10.006	10302	11230	11.000	13.550	13.602	
Toplam	23.706	29.577	26.955	28.100	32.600	26.187	

Aynı yıllarda ihraç ve İthal edilen bakır tonajları da şöyle olmuştur :

	1966	1967	1968		1970	1971	
İhracat	18200	16.600	15.100	6.100	5.500	2.000	
Yurt içinde kalan	8.417	8.790	8.520	13.102	13.451	05586	
İthalât (2°)	91	411	152	96	139	227	
Toplam, Yurtta Kullanılan	8.508	9201	8.672	13.198	13.590	15513	
	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
İhracat		2.601	14,675(3°)	5540(3°)			
Yurt içkide kalan	17.031	21.105	14.902	21.415	28.100	32.600	26.187
İthalât (2°)	987	10.493	8578	6583	11.923	5.119	4.712
Toplam, Yurtta Kullanılan	18.018	31.598	23480	27.998	40.023	37.719	30599

(1°) D.P.T. IV Beş Yıllık Kalkınma planları rakamları

(2°) İthal malları İat tescil ve tetkiki dairesi, rakamları.

(3°) K.B.1 taahhütü gereğ yapılan ihracat

Bu tablolardan görüleceği üzere Etibank'ın 1996 yılında 18.000 tonu aşkın ihracatı bir yandan Üretim düşüklüğü öte yandan yedi piyasa taleplerinin artışı karşısında 1972 yılında sıfıra inmiştir. K.B.İ. nin 1974 ve 1975 yıllarında toplam 20.000 tonun üzerindeki İhracatı, kuruluşunda belirtilen taahhüdü karşılamak maksadıyla yapılmıştır.

Döviz olanaklarının elverişli olduğu 1973 - 1976 yılları arasında, karşılanamayan yurt içi talepleri İthalât tie kapatılmıştır. Daha sonraki ithalât, daha önceki yıllarda alınan tahsislerin devamı olarak o yıllara kaymıştır.

Sonuç olarak Eti bank ve K3.İ nin toplam 68.800 ton/yıl blister bakır üretimi kapasitesine karşılık, üretilip piyasaya arz edilen blister bakır devamlı olarak % 50 nin altında seyredip 1978 yılında % 38 e düşmüştür. Bu tesislerin kâr yapabilmesi ve kârlılık oranının artırabilmesi için en kısa zamanda kurulu kapasitelerden azami Ölçüde faydalanmaya gayret edilmelidir.

2. BAKIR SANATINDA DÜNYADAKİ YERİ ve MEMLEKETİMİZİN ÖNEMİ :

Bakır, yakın yıllara kadar dünyada kullanılan metaller içinde tonaj bakımından demir-çelikten sonra ikinci sırayı almaktadır. Ancak alüminyumun kullanış alanlarının hızla artması sonucu 3. sıraya düşmüş durumdadır.

Doğu bloku dışında kalan tüm dünya ülkelerinin cevherden başlamak üzere yıllık bakır Üretimleri halen 8 milyon ton dolaylarındadır.

Bugünkü bilgilere göre dünya 'bakır rezervinin 450 milyon ton metalik bakıra eş değer olduğu hesaplanmaktadır. Buna karşılık memleketimizde bilinen maden yataklarının yaklaşık olarak 2 milyon ton bafır metaHn© eş değer olduğu hesaplanmaktadır.

Yurdumuzun, doğuda Kafkaslardan ve İrandan batıda Balkanlara uzanan bir bakır şeridi üzerinde olduğu malûmdur. Yapılacak sistematik ve en son tekniği içe-

ren araştırmalar sonunda, bugün işlenmekte olan yataklar dışında yeni ve çok önemli yatakların bulunması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Gerek mevcut madenlerimiz ve gerekse yeni bulunacak madenlerin işletilip üretime geçirilmesiyle memleketimizin bakır ihtiyacının emniyetle karşılanması yanında büyük istihdam ve ayrıca ihracat imkânları doğmuş olacaktır.

3. ÖZEL SEKTÖRÜN YERİ :

Halen memleketimizin yıllık bakır ihtiyacı, 90.000 ton mertebesinde. Buna karşılık blister bakır elektrik ve elektronik sanayiine elverişli Standard ham madde haline getirecek elektroliz ve tamamlayıcı işleme tesislerinin kurulu kapasitesi 80.000 Oton olup burulmakta olan yeni tesislerle birlikte kısa zamanda 100.000 tona erişmiş olacaktır. Böylece memleket ihtiyacına cevap verecek ve ihracat yapabilecek kurulu güce sahip olan tesislerin ham maddesini teşkil eden Mister bakır üretiminin hızla artırılıp en azından memleket ihtiyacına cevap verebilecek düzeye yükseltilmesi lâzımdır. Dolayısıyla bundan böyle sarf edilecek gayret ve yatırımları, kurulmuş tesislerin ham madde ihtiyacına cevap vermek üzere blister bakır üretiminin artırılması yönünde olmalıdır. Buna karşın yeni elektroliz tesislerinin kurulması, Ölü kapasitelerin yaratılmasından başka bir maksada hizmet etmeyecektir.

4. ÖZEL SEKTÖRÜN MADENCİLİK ALANINA GİRİMESİ :

Kamu iktisadî kuruluşlarınca, bakır sanayiinde, işin kreminin Özel teşebbüs tarafından alındığını ve külfetli ve kârsız kısmının Devlete bırakıldığı hususundaki bir görüş halk nazarında yaygınlaştırılmak istenmemektedir. Kanaatimizce bu sağlam bir görüş değildir.

Nitekim her iş, rantable çalışıldığı oranda kârlı olabilmektedir. Devlete ait blister bakır üreten tesisler kuruluş kapasitelerine uygun tonajda üretim yapmaları ve Üretim masraflarındaki aşırılıkları

ortadan kaidırabildikierl ©randa kar sağlama imkânına sahiptirler, Kapasitelerinin çok altında üretim yapmak ve aşırı masraflar "Yüklenmekle kar yapılmasının imkânı yoktur.

Bakır dalında dünyada kurulu tesisler tetkik edildiğinde, çok eski geçmişe sahip olan Mr çok izabe tesisleri (yaklaşık olarak % 60- ûîn Üzerinde) kuruluşundan bugüne kadar cevherden başlamak suretiyle blister bakır üretip satmışlardır. Bu kuruluşlar üretimin daha sonraki safhasını teşkil eden elektrolitik bakır üretimi daha kârlıdır zihniyetiyle o tesisleri fcurmaya kalkmamışlardır. Diğer Mr çok tesisler blister bakır ham maddesi kullanarak elektrolitik bakır Üretmekte (yaklaşık <& 2ö) ve kuruluşundan föeri bu şekilde çalışmaktadır. Özeili&le memleketimizde uygulanan Mister bakır fiyatlarının hali hazır dünya Hatlarının iki katı iken i#in bu safhasının kârlı olmayışını söylemek pek inandırıcı olmamaktadır, üretimin, artırılması Ölçüsünde btryüük kârlılık oranı mevcut olduğu aşikârdır, özel teşebbüsün -bugüne kadar blister bakır üretimine girmeyişi de şu sebeplerden İleri gelmektedir:

a) Yata zamana kadar Etitoank ve bilâhare devreye giren *KB.İ.* tesisleri toplam kapasitelerinin memleket ihtiyacına uzun seneler cevap verecek Ölçülerde olması,

b) Devletin, ne Ölçüde özel teşebbüse madencilik alanında serbestiyet sağlayacağını kanıtlayan ve özel teşebbüse güvence veren bir politikasının ibeürlenmemiş olması,

Madencilik ve daha sonraki izabe alanlarında yatırım yapılması için senelere ihtiyaç gösteren çalışma ve yatırım gerekmektedir. Dolayısıyla her an devletleştirilme endişesi ile ikarşı karşıya bırakılan müteşebbis köklü çalışmalara girememektedir.

î^emîeketimizdeki -rhadencilik faaliyetlerinin geçmişi buna en canlı kanıtı vermektedir. Nitekim buna en somut örnek olarak yakm zaman öncesi" kömür ve demir madenlerinin devletleştirilmesi gös-

terilebilir. Bakır madenciliği için, özellikle ümit veren bir madende yatırım yapıldığı zaman, kömür ve demirde uygulanan devletleştirilmenin uygulanmayacağını hiçbir kimse garanti edemez.

Bu şaftlar altında özel teşebbüsün ciddi surette 'bakır madencilik işlerine girmesini yadırgamamak ger^sir. -

5. SORUNLAR :

özel teşebbüs tarafından kurulup çalıştırılan tesisler; tekniğin son gelişmelerini içeren modern ve batı ülkelerinin modern tesisieri ayarında ve ekonomik kapasitedirler. (Bu tesislerin tam kapasie ile çalışıp yurdumuzda kurulu tüm elektrik ve elektroteknik sanayiinin ihtiyaçlarına cevap vermesi ve onların mamul ürün ihracına yardımcı olabilmesi için aşağıdaki olanakların sağlanması gerekmektedir:

- 1 — Yeteri kadar, Blister bakır ham maddesinin temini,
- 2 — Mamul ürünlerin ihraç gücüne 'kavuşabilmesi için Blister bakırın dünya fiatlannda satılması ve,
- 3 — Elektrik enerjisinin kesintisiz ve bu sanayi'e ihraç imkanı sağlayabilecek fiatlarla satılması,
- 4 — Tesislerin sürekli ve ekonomik kapasitelerde çalışabilmesi için, yardımcı madde, işletme malzemesi ve yedek parça ihtiyaçlarının zamanında karşılanabilmesi için gerekli dövizin sağlanması,

Yukarıdaki kolaylıkların sağlanması halinde, ürünlerimizi daima ihraç edebileme gücüne "kavuşmuş oluruz.

Sonuç olarak, özel teşebbüsün uzun yılları kapsayan girişimleri sonucia yurdumuzda kurulmuş bulunan elektrik ve elektroteknik sanayinin yurt ekonomisine yapmış olduğu frfli katma defer ve igerdif i güç milyarları aşmakta ve geniş istihdam olanakları sağlamış bulunmaktadır,

1

Yurt yararına yapılmış olan bJHüfi bu gayretlerin meydana getirmiş olduğu eserîerin anlayış ve takdirle karşılanması gerektiği kanaatindeyiz.